

Milan Hodás

PRÁVO V HRANIČNÝCH SITUÁCIÁCH – KARNEADOVA DOSKA ALEBO O POKORE NORMOTVORBY

Abstrakt: V dnešnej dobe máme tendenciu riešiť akýkoľvek problém prijatím novej právnej regulácie. Je to veľmi pohodlné pre politikov i pre ich voličov. Máme radi jasné odpovede na otázku, čo je dobré a čo zlé. Dá sa však všetko regulovať právom? Možno v záujme ochrany vlastného života siahnuť na život iného človeka, ktorý hrozbu nášmu životu nespôsobil? Uspokojivú odpoveď nevie dať ani filozofia (deontologický či utilitaristický prístup). Na príkladoch historických (Karneadova doska) i súčasných hraničných situácií (zostrelenie lietadla) autor dokazuje, že sú situácie, keď je štát (a aj právo) bezmocný a človek je v záujme zachovania života v prirodzenom stave vojny všetkých proti všetkým. Dvaja stroskotanci sa snažia udržať na drevenej doske právejúcej uprostred oceánu. Doska môže udržať iba jedného z nich. Môže jeden sotíť toho druhého z dosky? Alebo je lepšie, aby sa držali obaja a obaja utopili? Je možné aby štátne orgány obetovali nevinný ľudský život na záchranu iného ľudského života? Je možné takúto situáciu regulovať právom? Zdá sa, že čoraz viac podceňujeme meta-právne faktory regulácie. Sú situácie, keď verejná moc nemá možnosť zasiahnuť a akt z toho plynúcej svojpomoci nemôže odsúdiť, ale len vziať na vedomie. Právo a štát má svoje limity.

Kľúčové slová: limity práva, hraničné situácie, Karneadova doska, utilitarizmus, deontologizmus, Kant, Bentham, spoločenská zmluva, Hobbesov prirodzený stav, obetovanie nevinného, jednotlivec, spoločnosť

*Fiat iustitia et pereat mundus?*¹

ÚVOD

Postmoderna a globalizácia pred nás kladú stále ťažšie otázky a politická reprezentácia reagujúca na spoločenskú objednávku má tendenciu snažiť sa vyriešiť ich čo najrýchlejšie prostredníctvom práva. Lepšie povedané, v dnešnej dobe máme tendenciu chcieť právom vyriešiť akýkoľvek problém a elektorát je až príliš často masírovaný politikmi a čo je možno horšie aj médiami, tézou, že za vznik nejakého spoločenského problému môže „diera v legislatíve“, „nedokonalá právna úprava“ a pod. Je však právo, ako výtvor človeka, naozaj schopné jednoznačne a spravodlivo vyriešiť všetky problémy?

Ako uvádza Alexander Brörtl, medzi najčastejšie chyby právnického myslenia možno zaradiť aj domnienku, že všetko, čo môže byť regulované, musí byť regulované a domnienku, že všetko, čo je morálne, musí byť alebo sa musí stať právom.² Hovorím o legislatívnom optimizme, teda predstave, že každý spoločenský problém je možné vyriešiť prijatím novej právnej normy. Demosthenes v reči proti Timocratovi opisuje zvyk antického mesta Locris, ktorý prispieval k stabilite práva. Aby schladili nadšenie pre predkladanie nových zákonov, dodržiavali oficiálny postup, ktorý vyžadoval, aby ktokoľvek, kto chcel navrhnúť schválenie nového zákona obhajoval tento návrh so slučkou na krku. A keď sa návrh zákona občanom znepečil, zatiahnutím slučky zaškrtili jeho navrhovateľa, ale

¹ Nech sa uplatní spravodlivosť, aj keby svet zahynul. REBRO, K. *Latinské právnické výrazy a výroky*. Bratislava: Iura Edition, 1995, s. 123.

² BRÖSTL, A. Slová, slová, slová.... In: A. Gerloch, A. – J. Kysela. *Tvorba práva v Českej republike po vstupe do Európskej únie*. Praha: Aspi Wolters Kluwer, 2007, s. 49.

ak sa návrh občanom zapáčil, predkladateľ slobodne odišiel.³ Dnešného normotvorcu nemá kto uškrtiť a tak normotvorná prax zabúda na výnimočnosť právnych riešení. V slušnej spoločnosti by však malo byť právo vždy spojené s istou výnimočnou situáciou malo by byť *ultima ratio* regulácie ľudskej koexistencie, teda malo by nastúpiť vtedy, keď sa inak nevieme dohodnúť na riešení spornej situácie. Ako výnimku možno uviesť normy technického charakteru (napríklad pravidlá cestnej premávky), ktoré je potrebné stanoviť i keď nie sú spojené s riešením sporu a nie sú vyjadrením morálnych hodnôt. Zabúdame na to, že právna norma, to sú len slová na papieri, a záleží na nás ľuďoch, ako sa tieto slová uplatnia v našom živote. Zabúdame, že bez metaprávnych regulačných systémov (morálky, náboženstva, vnútorného presvedčenia) sa nezaobídeme.

V živote sa stretávame s hraničnými situáciami, ktoré nám ukazujú ako sa s legislatívnym optimizmom môžeme myliť. Pokúsim sa preto priblížiť Vám zopár týchto hraničných situácií predstavujúcich memento demonštrujúce limity práva. Situácií, ktoré predstavujú veľké dilemy nielen v rámci práva, ale ktoré majú výrazný filozofický rozmer a dotýkajú sa podstaty ľudskej koexistencie. Situáciami, ktoré nás privádzajú do zúrivej nevôle, a ktoré sú pre nás svojou vyhrotenosťou takpovediac „chucpe“.⁴ Demonštrovať nevýhody legislatívneho optimizmu hraničnými situáciami je možno nepatričné,⁵ no o to viac zreteľnejšie, preto som hraničným situáciám neodolal. Budem sa zaoberať otázkou, či je možné a legitímne váženie života proti životu a to jednak z hľadiska pozitívneho práva a jednak z hľadiska právo-filozofického, resp. iusnaturalistického. Využijem pritom nielen historické príklady, ale budem sa zaoberať aj situáciami, ktoré nám prináša moderný, či skôr postmoderný globalizovaný svet. Pokúsim sa čitateľovi priblížiť, že hoci čoraz viac inklinujeme k manicheistickému rozlišovaniu dobrého a zlého, život má aj šedé stránky, ktoré si vyžadujú zložité a veľmi nepríjemné rozhodnutia. Hovorím o šedých miestach, v ktorých potrebujeme povestný Archimedov pevný bod, aby sme mohli pohnúť Zemou a nájsť riešenie situácie. Hovorím o prípadoch, ktoré sa ukazujú byť racionálne neriešiteľné, ak sa nemôžeme oprieť o morálku, svedomie, náboženstvo alebo inú oporu ľudského bytia, umožňujúcu rozhodovanie postavené aj na metaracionálnych dôvodoch. Hovorím o prípadoch, o ktorých Profesor Eric Hilgendorf píše, že keď o nich prednáša, časť publika reaguje podráždene, až agresívne, keď je nútená hľadať riešenie týchto prípadov.⁶

1. HRANIČNÉ SITUÁCIE

Už Karneades z Kyrény pred viac ako dvetisíc rokmi ukázal, že v živote jestvujú výnimočné situácie, v ktorých normálne právo zlyháva. Bolo to v roku 155 pred našim leto-

³ ESTES, J. M. *Godly Magistrates and Church Order Johannes Brenz and the Establishment of the Lutheran Territorial Church in Germany 1524–1559*. Toronto: Centre for Reformation and Renaissance Studies 2001, s. 134.

⁴ chucpe (*jidíš*) – špecifický druh drzosti, opovážlivosti – po záverečných rečiach si v trestnom konaní vezme slovo obžalovaný mladík a hovorí: „Váženy súd, je pravdou, že som zavraždil svojho otca aj matku, ale nech mi je polahčujúcou okolnosťou, že som teraz obojstranná sirota.“

⁵ V tomto článku sa nevenujem tradičným dôsledkom legislatívneho optimizmu spočívajúcim v ohrozovaní reálnej poznateľnosti práva, jeho bezrozpornosti, atď.

⁶ HILGENDORF, E. *Tragische Fälle. Extremsituationen und strafrechtlicher Notstand*. In: U. Blaschke – A. Förster – S. Lump – J. Schmidt (eds). *Sicherheit statt Freiheit? Staatliche Handlungsspielräume in extremen Gefährdungslagen*. Berlin: Duncker & Humlot, 2005, s. 113.

počtom v Ríme počas dvoch dní prednášok, v rámci ktorých prezentoval metódu „*in utramque partem dicere*“ (argumentovať v prospech oboch strán). Ako demonštratívna ukážka mu poslušil príklad dvoch stroskotancov, ktorí sa zachránili na jednej doske. Ak doska môže uniesť len jedného z nich, natíska sa otázka, môže jeden toho druhého zhodiť z dosky, aby sa zachránil? Alebo musí každý ustúpiť tomu druhému, keďže žiaden z nich nemá právo zachrániť si svoj život na úkor druhého, aj keď na konci obaja zomrú?⁷ Tento prípad, dnes nazývaný aj „Karneadova doska“ (v nemeckej, najmä trestnoprávnej spisbe nazývaný „*die Planke des Carneades*“; v angl. „*The Plank of Carneades*“) využil Karneades na ukážku rétorickej a argumentačnej ekvilibristiky, a tak jeden deň pred poslucháčmi presvedčivo argumentoval v prospech tézy, ktorú na druhý deň rovnako presvedčivo vyvrátil. A keďže *exempla illustrant*, pre mňa to bude slúžiť ako podklad pre vysvetlenie ústavnej regulácie ľudskej koexistencie, a limitov tejto regulácie, ako aj pre vysvetlenie limitov (legitimity) konania orgánov verejnej moci.

Možno povedať, že podobných ilustratívnych príkladov je podstatne viac. Iným historickým príkladom zložitej situácie je prípad námorníka Holmesa. Píše sa rok 1841 a plachetnica William Brown je na ceste z Liverpoolu do Philadelphie. Potom čo neďaleko Newfoundlandu narazí na ľadovec sa potopí. Na palube sa nachádzalo 65 írskych a škótskych emigrantov. Len malý počet dôstojníkov, posádky a pasažierov bol schopný dostať sa do dvoch záchranných člnov.⁸ Keď sa už jeden z člnov odrážal od vraku, námorník Holmes sa, počujúc krik matky malého dievčatka, ktoré v tej panike zostalo na vraku, vrhol späť. Riskujúc okamžitú smrť našiel plačúce dievčatko a priniesol ho do člna.⁹ Keď jednému z člnov hrozilo potopenie, pretože bol preťažený, prostý námorník Holmes vyhodil na príkaz svojho nadriadeného niekoľko ľudí cez palubu. Títo ľudia sa neskôr utopili, ale ľudia v člne prežili. Zachránení boli neskôr vyzdvihnutí inou loďou a dopravení do bezpečia. Túto loď zbadal v diaľke Holmes a hrdinsky sa snažil upútať jej pozornosť, čím napokon zachránil všetkých v člne.¹⁰ Holmesa však za jeho prvé konanie vo Philadelphii obvinili z vraždy a odsúdili na 6 mesiacov väzenia a pokutu 20 libier. Súd uznal, že prípad obsahoval prvok nevyhnutnosti, v ktorej by mali byť a musia byť urobené tragické rozhodnutia. Súd však povedal, že námorníci mali namiesto hádzania pasažierov cez palubu radšej obetovať vlastné životy.¹¹ Sudca tiež vyhlásil, že ak by už nebolo možné obetovať námorníkov, mali byť obetovaní ďalší pasažieri vybraní losom.¹²

⁷ BOURCARDE, K. *Folter im Rechtsstaat? Die Bundesrepublik nach dem Entführungsfall Jakob von Metzler*. Gießen 2004, s. 50. Pozri aj HILGENDORF, E. Tragic Cases. Extreme Situations an Exigency in the Context of Criminal Law Considered from the Perspective of the Comparative Study of Laws. In: B. Wojciechowski – M. Zirk-Sadowski – M. J. Golecki (eds). *Between complexity of law and lack of order. Philosophy of law in the era of globalization*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 187; DREIER, H. Grenzen des Tötungsverbotes – Teil 1. *Juristen Zeitung*. Nr. 6, 2007, s. 264.

⁸ HILGENDORF, E. Tragic Cases. Extreme Situations an Exigency in the Context of Criminal Law Considered from the Perspective of the Comparative Study of Laws. In: B. Wojciechowski – M. Zirk-Sadowski – M. J. Golecki (eds). *Between complexity of law and lack of order. Philosophy of law in the era of globalization*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 190.

⁹ LEIMAN, S. Z. The Ethics of Lottery. *Kennedy Institute Quarterly Report*. Vol. 4, No. 2, 1978, s. 8.

¹⁰ Tamtéž, s. 8.

¹¹ HILGENDORF, E. Tragic Cases. Extreme Situations an Exigency in the Context of Criminal Law Considered from the Perspective of the Comparative Study of Laws. In: B. Wojciechowski – M. Zirk-Sadowski – M. J. Golecki (eds). *Between complexity of law and lack of order. Philosophy of law in the era of globalization*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszalek, 2009, s. 190.

¹² LEIMAN, S. Z. The Ethics of Lottery. *Kennedy Institute Quarterly Report*. Vol. 4, No. 2, 1978, s. 8.

Ešte známejším je prípad jachty *Mignonette* z roku 1884. Týmto prípadom bolo preložené rešpektovanie kanibalizmu na námorných lodiach, ako zvykoveho morského práva britských námorníkov „*custom of the sea*“.¹³ Jachta *Mignonette* sa na ceste z Essexu do Sydney dostala do búrky a potopila sa 1600 míľ od pevniny. Štyria námorníci kapitán Thomas Dudley, prvý dôstojník Edwin Stephens, námorník Edmund Brooks a plavčík Richard Parker stihli nastúpiť do záchranného člnu, ale stihli si zobrať len minimum potravín. Nejaký čas prežívali o repe a dažďovej vode a neskôr sa im podarilo chytiť korytnačku, ktorou sa živili celý týždeň. Po ďalších niekoľkých dňoch hladovania, aby zachránil seba a svojich druhov, zabil Dudley Parkera, ktorý pil morskú vodu a bol preto v bezvedomí. Dudley, Brooks a Stephens sa živili telom Parkera, až kým ich takmer o týždeň neskôr nezachránila nemecká loď *Montezuma*. Následne bol v Anglicku Dudley, ktorý sa bez zdráhania priznal k svojmu činu, odsúdený spolu so Stephensom na trest smrti, a to napriek ostrým verejným protestom proti rozsudku. Ich trest bol neskôr zmiernený na 6 mesiacov väzenia.¹⁴ Verejnosť zohľadňovala napríklad to, že Parker bol sirota a nikto ho doma nečakal, kým Dudley, Brooks a Stephens mali rodiny.

Príklady hraničných situácií týmto rozhodne nekončia. Môžeme sa stretnúť aj s príbehmi polárnikov, alebo posádok lietadiel zrútených mimo civilizácie, ktoré z dôvodu hladu neskôr začali jesť svojich druhov, ktorých predtým zabili. Známu je aj dilema železničiara – výhybkára, ktorý vidí ako sa z kopca rúti železničný vagón do údolia. V údolí sa koľajnice rozdvajujú do dvoch tratí. Jedna trať vedie k štyrom robotníkom, ktorí túto trať opravujú. Druhá trať vedie do železničnej stanice, pričom v koľajisku sa nachádza vlak s päťdesiatimi cestujúcimi. Vagón sa rúti práve na túto druhú trať. Železničiar vie, že bez ohľadu na to, ktorou traťou sa vagón preženie, vždy bude mať fatálne – smrteľné následky. Môže železničiar vziať do svojich rúk úlohu Boha a zvažovať, či nechá zabiť päťdesiatich cestujúcich na jednej trati alebo štyroch železničných robotníkov na trati druhej?¹⁵ Zmenila by sa jeho pozícia keby nekonal ako jednotlivec – súkromná osoba, ale ako orgán verejnej moci? Môžeme sa aj v dnešnom civilizovanom svete dostať do stavu mimo spoločenskej zmluvy, do stavu mimo práva, t. j. do Hobbovho prirodzeného stavu, v ktorom je človek človeku vlkom (*homo homini lupus*), vládne vojna všetkých voči všetkým (*Bellum omnia contra omnes*), pričom každý má toľko práv, koľko má sily?¹⁶

Predstavme si dvoch horolezcov, ktorí sa pri lezení Mount Everest navzájom istia lanom, a teda sú týmto lanom spojení. Pri lezení sa jeden z nich potkne, spadne do priepasti a zostane bezmocne visieť na lane. Druhý horolezec sa v dôsledku váhy horolezca

¹³ HILGENDORF, E. Tragic Cases. Extreme Situations an Exigency in the Context of Criminal Law Considered from the Perspective of the Comparative Study of Laws. In: B. Wojciechowski – M. Zirk-Sadowski – M. J. Golecki (eds). *Between complexity of law and lack of order. Philosophy of law in the era of globalization*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009, s. 110.

¹⁴ HILGENDORF, E. Tragische Fälle, Extremsituationen und strafrechtlicher Notstand. In: U. Blaschke – A. FÖRSTER – S. LUMPP – J. SCHMIDT (eds). *Sicherheit statt Freiheit? Staatliche Handlungsspielräume in extremen Gefährdungslagen*. Berlin: Duncker & Humlot, 2005, s. 110; DREIER, H. Grenzen des Tötungsverbots – Teil I, *Juristen Zeitung*. Nr. 6, 2007, s. 264.

¹⁵ Pozri napr. BOURCARDE, K. *Folter im Rechtsstaat? Die Bundesrepublik nach dem Entführungsfall Jakob von Metzler*. Gießen, 2004, s. 60.

¹⁶ HOBBS, T. *Leviatan alebo podstata, forma a moc štátu cirkevného a občianskeho*. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 732.

v priepasti nemôže pohnúť ďalej, čo znamená, že v dôsledku pôsobenia mrazu a nedostatku jedla a pitia časom obaja zahynú. Môže teda druhý horolezec prerezať lano, aby sa oslobodil a mohol pohnúť ďalej, ak prerezanie lana bude mať za následok pád do priepasti a teda istú smrť prvého horolezca?¹⁷ Môžeme v právnom štáte zákonom predpísať ako sa máme správať v situáciách ohrozenia života, v situáciách, ktoré si vyžadujú obetovanie seba alebo iného, a ktoré sú zrejme „mimo spoločenskej zmluvy“?

2. TABU ZABITIA A JEHO SÚČASNÁ PRÁVNA ÚPRAVA

Tabu zabitia a tabu incestu sú pravdepodobne jediné univerzálne tabu¹⁸ (s istými variáciami výnimiek, najmä vo vzťahu k nečlenom spoločenstva – zabitie nepriateľa v boji, obety Mayov, ludožrúti...). Zákaz zabitia iného sa ráta medzi existenčné podmienky každej skupiny, každého kmeňa, každého väčšieho ľudského spolku, ktorý vníma samého seba ako jednotné spoločenstvo a snaží sa o zachovanie samého seba. Tento zákaz má medzinárodné i národné právne vyjadrenie. Európsku reguláciu predstavuje Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd v článku 2 – právo na život, stanovuje:

„1. Právo každého na život je chránené zákonom. Nikoho nemožno úmyselne zbaviť života okrem výkonu súdom uloženého trestu nasledujúceho po uznaní viny za spáchanie trestného činu, pre ktorý zákon ukladá tento trest.

2. Zbavenie života sa nebude považovať za spôsobené v rozpore s týmto článkom, ak bude vyplývať z použitia sily, ktoré nie je viac než úplne nevyhnutné, pri:

- a) obrane každej osoby proti nezákonnému násiliu;*
- b) vykonávaní zákonného zatknutia alebo zabránení úteku osoby zákonne zadržanej;*
- c) zákonne uskutočnenej akcii za účelom potlačenia nepokojov alebo vzbury.“¹⁹*

Štrasburské orgány ochrany práva priznávajú právu na život ako jednému z najdôležitejších ustanovení Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd výsadné postavenie, a to vo všetkých svojich rozhodnutiach.²⁰

V Slovenskej republike predstavuje elementárnu normu ochraňujúcu život článok 15 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky: „(1) Každý má právo na život. ...“. Článok 15 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky stanovuje: „(2) Nikto nesmie byť pozbavený života.“ Článok 15 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky dopĺňa zákaz pozbavenia života o možnosť výjimky, pozbaviť niekoho života možno v súvislosti s konaním, ktoré podľa zákona nie je trestné. Pre našu analýzu je dôležité aj ústavné vyjadrenie rovnakej hodnoty každého života prostredníctvom článku 12 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, ktorý stanovuje: „(1) *Ludia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremičateľné a nezrušiteľné.*“ Iným významným faktorom je, že (aj) na základe článku 152 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky²¹ dochádza k prežarovaniu

¹⁷ Pozri aj HÖRNLE, T. Hijacked airplanes: may they be hot down? *New Criminal Law Review*, Vol. 10, No. 4, 2007, s. 586–587.

¹⁸ DREIER, H. Grenzen des Tötungsverbots – Teil 1. *Juristen Zeitung*. Nr. 6, 2007, s. 261.

¹⁹ Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb.

²⁰ SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch*. I. zväzok. Bratislava: EUROKÓDEX, 2011, s. 195.

²¹ „Výklad a uplatňovanie ústavných zákonov, zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov musí byť v súlade s touto ústavou.“

ústavných princípov a noriem do celého právneho poriadku Slovenskej republiky, čo má významný dopad na výklad noriem v aplikačnej praxi.²²

Pre článok 15 Ústavy Slovenskej republiky predstavuje jeho podzákonné rozpracovanie Prvá hlava trestného zákona č. 300/2005 Z. z., ktorá obsahuje skutkové podstaty trestných činov proti životu (úkladná vražda, vražda, zabitie, usmrtenie, atď.) ako aj vymedzenie okolností vylučujúcich protiprávnosť (nutná obrana,²³ krajná núdza,²⁴ oprávnené použitie zbrane,²⁵ dovolené riziko²⁶). S istými výnimkami, ktorými sa teraz nebudem zaoberať, možno povedať, že pri okolnostiach vylučujúcich protiprávnosť nevzniká dilema o ich vhodnosti či nevhodnosti, pokiaľ v rámci obrany našich záujmov zasiahneme do záujmov agresora, pôvodcu nášho ohrozenia, ktorý koná zavinené. Čo však v prípadoch, keď pre ochranu svojich záujmov musíme porušiť práva osoby, ktoré nie je agresorom, t. j. práva nevinného?

3. JE LEGITÍMNE OSPRAVEDLNENIE USMRTENIA OSOBY, KTORÁ NÁS „NEZAVINENE“ OHROZUJE?

Na úrovni vecných škôd náš právny poriadok umožňuje zasiahnuť aj do práv osoby, ktorá ohrozenie našich práv nespôsobila. Napríklad § 418 ods. 1 Občianskeho zákonníka stanovuje: „(1) Kto spôsobil škodu, keď odvracal priamo hroziace nebezpečenstvo, ktoré sám nevyvolal, nie je za ňu zodpovedný, okrem ak toto nebezpečenstvo za daných okolností bolo možné odvrátiť inak alebo ak spôsobený následok je zrejme rovnako závažný alebo ešte závažnejší ako ten, ktorý hrozil.“ Možno však ísť ďalej a v záujme ochrany vlast-

²² K prežarovaniu ústavných noriem do právneho poriadku a ku konfliktu základných práv pozri napr. KUKLIŠ, I. Test proporcionality a štrukturálne aspekty kolízie základných práv. *Právny obzor*. č. 1, 2013, roč. 96, s. 50–66.

²³ § 25 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z.

„Nutná obrana (1) Čin inak trestný, ktorým niekto odvracia priamo hroziaci alebo trvajúci útok na záujem chránený týmto zákonom, nie je trestným činom. (2) Nejde o nutnú obranu, ak obrana bola celkom zjavne neprimeraná útoku, najmä k jeho spôsobu, miestu a času, okolnostiam vzťahujúcim sa k osobe útočníka alebo k osobe obrancu. (3) Ten, kto odvracia útok spôsobom uvedeným v odseku 2, nebude trestne zodpovedný, ak konal v silnom rozrušení spôsobenom útokom, najmä v dôsledku zmätku, strachu alebo zlaknutia. (4) Ak sa niekto vzhľadom na okolnosti prípadu mylne domnieva, že útok hrozí, nevylučuje to trestnú zodpovednosť za čin spáchaný z nebanlivosti, ak omyl spočíva v nebanlivosti.“

²⁴ § 24 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z.

„Krajná núdza (1) Čin inak trestný, ktorým niekto odvracia nebezpečenstvo priamo hroziace záujmu chránenému týmto zákonom, nie je trestným činom. (2) Nejde o krajinú núdzu, ak bolo možné nebezpečenstvo priamo hroziace záujmu chránenému týmto zákonom za daných okolností odvrátiť inak alebo ak spôsobený následok je zjavne závažnejší ako ten, ktorý hrozil. Rovnako nejde o krajinú núdzu, ak ten, komu nebezpečenstvo priamo hrozilo, bol podľa všeobecne záväzného právneho predpisu povinný ho znášať.“

²⁵ § 26 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z.

„Oprávnené použitie zbrane (1) Použitie zbrane v súlade so zákonom nie je trestným činom. (2) Za použitie zbrane v súlade so zákonom sa považuje aj jej použitie proti inému vo svojom obydli na ochranu života, zdravia alebo majetku, ak osoba do obydli neoprávnene vnikne alebo v ňom neoprávnene zotrúva a nejde o nutnú obranu. To neplatí, ak bola pritom inému úmyselne spôsobená smrť.“

²⁶ § 27 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z.

„Dovolené riziko (1) Čin inak trestný nie je trestným činom, ak niekto v súlade s dosiahnutým stavom poznania vykonáva spoločensky prospešnú činnosť v oblasti výroby a výskumu, ak spoločensky prospešný výsledok, ktorý sa od vykonávania činu očakáva, nemožno dosiahnuť bez rizika ohrozenia záujmu chráneného týmto zákonom. (2) Nejde o dovolené riziko, ak výsledok, ku ktorému čin smeruje, celkom zjavne nezodpovedá miere rizika alebo vykonávanie činu odporuje všeobecne záväznému právnomu predpisu, verejnému záujmu, zásadám ľudskosti alebo sa priechi dobrým mravom.“

ného života pripraviť o život osobu, ktorá hrozbu nášmu životu zavinene nespôsobila? Na jednej strane stojí premisa zákazu zabitia, premisa rovnosti ľudí a ochrany každého života. Na strane druhej sa môžeme stretnúť so situáciami, ktorých jediné riešenie je spojené s ukončením života iného, kto ohrozenie nášmu životu svojim zaviním nespôsobil, pričom tento zásah do práv iného sa na prvý pohľad môže zdať legitímny.

Začnime s jednou z miernejších situácií tohto druhu. Zrejme aj absolútny pacifista by sa bránil proti šialencovi, ktorý ho napadol a ohrozuje jeho život. A pritom šialenca nemôžeme považovať za morálne zodpovedného, za svoje konanie, a z trestno-právneho hľadiska by bol šialenec zrejme uznaný za nevinného. Ak by však napadnutý pacifista v obrane zabil šialenca, jeho konanie by zrejme bolo ospravedliteľné aj pred súdom.

Predstavme si však inú situáciu, prípad dvoch siamských dvojčat Jodie a Mary. Jodiina aorta napája Maryinu aortu, krvný obeh teda beží od dvojčky Jodie k s ňou zrastenej dvojčke Mary. Pretože je Mary v zlej fyzickej kondícii, spôsobuje nenapraviteľné poškodenie Jodi-inho srdca. Ak dvojčky zostanú spojené Jodino srdce definitívne zlyhá do troch až šiestich mesiacov, čo bude mať za následok smrť oboch dvojčiek.²⁷ Sú lekári oprávnení oddeliť dvojčky a zachrániť Jodie od trestnoprávne nevinného zdroja ohrozenia – Mary, ak oddelenie bude mať za následok smrť Mary? Čo s právom na život, ktoré má mať podľa článku 15 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky každý, najmä keď tento článok budeme vykladať v súčinnosti s článkom 12 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, čo nás privedie k záveru, že každý život má rovnakú hodnotu?

A čo Karneadov prípad dvoch stroskotancov? Môže jeden stroskotanec toho druhého zhodiť z dosky, aby sa zachránil? Ak by sme chceli právne regulovať túto situáciu a aprobovať záchranu života obetovaním života iného, nedošlo by k porušeniu ústavného práva na život (článok 15 Ústavy SR) a porušeniu ústavného princípu rovnosti ľudí (článok 12 Ústavy)? Na strane druhej, nebolo by rovnako absurdné, právom stanoviť povinnosť ustúpiť tomu druhému, čo by znamenalo, že na konci obaja stroskotanci zomrú?

4. JE MOŽNÉ OBETOVAŤ MENŠÍ POČET ŽIVOTOV (NEVINNÝCH OSÔB NA ZÁCHRANU VÄČŠIEHO POČTU ŽIVOTOV?)

A čo keď budeme ľudské životy kvantifikovať? Je možné obetovať ľudský život na záchranu väčšieho počtu životov? Predstavme si lekára X, ktorý neodkladne potrebuje jedno zdravé srdce, pľúca a dve obličky, aby zachránil päť svojich pacientov, ktorí sa nachádzajú v akútnom nebezpečenstve života. V tejto situácii k nemu na preventívnu prehliadku prichádza pacient A, ktorého zdravotný stav je perfektný. Môže lekár X zabiť pacienta A, a použiť jeho orgány, aby zachránil päť iných svojich pacientov?²⁸

A skúsme ísť ďalej. Je možné kalkulovať a „obetovať“ napríklad 50 cestujúcich na palube lietadla, tým, že ho zostrelíme, aby sme zachránili, trebárs mestskú štvrť kam by

²⁷ BAKER, J. D. – HORDER, J. (eds). *The Sanctity of Life and the Criminal Law*. Cambridge University Press, 2013, s. 143.

²⁸ HILGENDORF, E. Tragic Cases. Extreme Situations an Exigency in the Context of Criminal Law Considered from the Perspective of the Comparative Study of Laws. In: B. Wojciechowski – M. Zirk-Sadowski – M. J. Golecki (eds). *Between complexity of law and lack of order. Philosophy of law in the era of globalization*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009, s. 113.

v prípade nezasiahnutia štátu lietadlo pravdepodobne dopadlo, pričom táto štvrt má až 5000 obyvateľov?²⁹ Môžeme legitímne právom stanoviť, že náš štát v rámci ochrany vyšších záujmov resp. ochrany väčšieho počtu ľudí môže obetovať?

Poučka zo štátovedy hovorí, že štát je forma organizovaného mocenského systému, ktorý ovláda určité územie a jeho obyvateľstvo a je schopný toto územie a obyvateľstvo chrániť.³⁰ Možno povedať, že od Thomasa Hobbesa a Johna Locka je verejné bezpečie a poriadok centrom vymedzenia štátnych úloh. Oba aspekty – ochrana občana pred štátom a ochrana občanov pred inými občanmi prostredníctvom štátu sú centrálné témy, ktoré sa ako červená niť vinú modernými dejinami štátu a ústavného práva.³¹ Podľa Georga Jellinka prináleží výlučne štátu ochrana spoločenstva a jeho členov, a tým aj vlastného územia pred vonkajšími útokmi. Táto činnosť a jej zodpovedajúci účel štátu nechýbal ani v jeho najrudimentárnejšej forme.³² Dnešný štát si pri plnení jeho úloh spája s legitímnym použitím verejnej moci, legitímnou ochranou našich práv. Prejavy verejnej moci musia v demokratickom právnom štáte spĺňať požiadavky – princípy právneho štátu. Ako píše Locke, len v miere, v akej si štátne donútenie plní svoju funkciu, si môže nárokovať legitimitu.³³ V tejto súvislosti cituje P. Holländer slávnú úvahu Augustína Aurélia o rozdiel medzi štátom a lúpežníckou bandou: „Ak odstránime spravodlivosť, čo zostane z vlád ak nie len veľké lúpežnícke podniky?“³⁴ Čo je to však spravodlivosť, resp. legitímne použitie štátnej (verejnej) moci? Štát slúži občanom, ktorí sa vzdávajú časti svojich prirodzených práv výmenou za štátnu ochranu. Zjednodušene možno hovoriť o istej spoločenskej zmluve – ústave, zložení vlastných zbraní a legitimizácii zbraní štátu, ktorý nás má chrániť výmenou za poslušnosť a „zloženie“ vlastných zbraní. V demokratickom právnom štáte sa jednotlivec podrobuje demokratickej vláde väčšiny, pričom sú zachovávané elementárne neodňateľné práva menšiny resp. jednotlivca, t. j. ľudské práva.

Zastavme sa na chvíľu aj pri antropologickom východisku vzniku štátu.³⁵ Antropologická teória vzniku štátu vychádza z premisy, podľa ktorej na biologickú reprodukciu človeka – jednotlivca je v zásade potrebná reprodukcia skupiny – spoločenstva, ktorého je členom a ktorého existencia umožňuje jeho individuálne prežitie a individuálnu reprodukciu.³⁶ Človek teda v prírode nemôže prežiť ako izolovaný jednotlivec, jestvuje len ako spoločenský tvor (*zoon politikon*).³⁷ Reprodukcia skupiny však nemusí byť podmienená biologickou reprodukciou resp. zachovaním každého jej člena. Práve naopak, za istých okolností môže byť pre prežitie spoločenstva nevyhnutné, aby sa časť jeho členov preň obetovala, napr. vojaci vo vojne.³⁸ Obrana štátu (branná povinnosť) je preto

²⁹ K právnej úprave reglementujúcej možnosť zostreliť lietadlo unesené teroristami pozri napr. aj HODÁS, M. Ústavnoprávny pohľad na „prerušenie“ letu lietadla: komparácia nemeckého, poľského a slovenského prístupu. *Právnik*. č. 4, 2013, s. 341–360.

³⁰ Pozri KLÍMA, K. *Teorie veřejné moci (vládnutí)*. 2. přepracované a rozšířené vydání. Praha: ASPI Wolters Kluwer, 2006, s. 26.

³¹ GLAEßNER, G.-J. Sicherheit und Freiheit. *Aus Politik und Zeitgeschichte*. Nr. 10–11, 2002, s. 4.

³² JELLINEK, G. *Allgemeine Staatslehre*. Berlin: Verlag von O. Häring, 1914, s. 255.

³³ LOCKE, J. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 184.

³⁴ HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 58.

³⁵ Bližšie pozri HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 27 a nasl.

³⁶ ŠMIHULA, D. Právny systém ako produkt evolučnej selekcie. *Právnik*. č. 11, 2011, s. 1099. Podobne KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 29.

³⁷ KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 29.

koncipovaná ako ústavná povinnosť.³⁹ Zároveň tu máme faktory ako globalizácia, ľudské práva a právny štát. Globalizácia a „depaternalizácia“ (vzájemne odcudzenie sa ako nižšia spätosť s rodinou, dedinou, či mestom, kde žijeme, nehovoriac o spätosti so štátom...), môžu mať za následok menšiu všeobecnú náladu/ochotu obetovať sa v prospech zachovania životov iných, zachovania štátu, nižšiu ochotu podvoliť sa právu. Doba zároveň posilňuje individualitu a jej tendenciu nechať za seba všetko riešiť štát prostredníctvom zákonov, začínajú v nás absentovať hodnoty.⁴⁰

Pre právny štát je charakteristická prioritá práv a slobôd občanov a spoločnosti pred štátom. Právny štát nemá byť vrchnostenským štátom, má slúžiť občanom a nie naopak, občania štátu.⁴¹ Svetovou literatúrou sa ako červená niť tiahne nárek na zneužívanie moci zo strany strážcov práva.⁴² Čo však v situácii, keď je ohrozená podstata štátu a jediná možnosť, ako štát zachrániť je zasiahnuť do neodňateľných a neporušiteľných práv jednotlivca? Môžeme dospieť k záveru, že v extrémnej situácii spočíva legitímna služba štátu občanom v činnosti smerujúcej k zachovaniu štátu, ako inštitúcie zabezpečujúcej homeostázu spoločnosti, tak ako o tom píše D. Šmihula?⁴³ Má pravdu Carl von Clausewitz, podľa ktorého ak štát, či spoločenstvo nie je v záujme prežitia ochotné siahnuť po krajných prostriedkoch, niet v ňom už duše, chyba mu vŕľa k životu?⁴⁴ Zdá sa, že výsledkom je paradoxne vyznievajúca téza: „Ak nie je zabezpečený elementárny poriadok a bezpečnosť, ťažko hovoriť o garanciách ľudských práv – hoci paradoxne práve vtedy otázka ľudských práv vystúpi do popredia. Ak sa aj poriadok a bezpečnosť nastolujú so zreteľom na ľudské práva a základné slobody, spočiatku určite nemožno rigidne trvať na univerzalite ľudských práv a základných slobôd.“⁴⁵ V tejto súvislosti si opätovne dovoľím upozorniť na článok 12 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, ktorý stanovuje: „(1) *Ludia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremičateľné a nezrušiteľné.*“ Existujú teda práva, do ktorých by sa nemalo zasahovať ani v záujme zachovania existencie väčšiny? Alebo nás štát môže obetovať, aby zachránil väčšinu, sám seba, svoju podstatu?

5. UTILITARIZMUS VERZUS DEONTOLOGIZMUS ALEBO ČO NA TO FILOZOFIA?

Pozrime sa, ako sa na naše otázky pozerá filozofia, resp. filozofické smery, ktoré k tejto problematike majú čo povedať asi najviac – utilitarizmus a deontologizmus. Utilitarizmus je charakterizovaný ako konsekvencialistická etická teória. Utilitarista teda posudzuje

³⁸ ŠMIHULA, D. Právny systém ako produkt evolučnej selekcie. *Právnik*. č. 11, 2011, s. 1099.

³⁹ Napr. článok 25 ods. 1) Ústavy Slovenskej republiky stanovuje: „*Obrana Slovenskej republiky je povinnosťou a vecou cti občanov.*...“

⁴⁰ TOMOSZEK, M. Ústavné právo jako prostředník mezi hodnotami, principy a pravidly. In: O. Hamulák. *Principy a zásady v právu – teorie a praxe*. Praha: Leges, 2010, s. 50: „*Dalším negativním jevem, kterému čelí současná společnost v souvislosti s nástupem postmoderny, je absence hodnot. Ta vede k přílišnému zdůraznění osobních zájmů a vlastního prospěchu,*“

⁴¹ OTTOVÁ, E. *Teória práva*. 3. vydanie, Šamorín: Heuréka 2010, s. 85.

⁴² BÍLÝ, J. *Moc a právo v evropské politické tradici*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004, s. 41.

⁴³ ŠMIHULA, D. Oprávnenie štátu obmedziť ľudské práva. *Právny obzor*, č. 3, 2002, s. 230–241.

⁴⁴ Tamtéž, s. 231.

⁴⁵ Tamtéž, s. 233.

morálnosť konania z hľadiska jeho následkov resp. výsledku tohto konania. Najznámejšia teória utilitarizmu bola vyvinutá vo Veľkej Británii v osemnástom a devätnástom storočí Jeremy Benthamom (1748–1832) a Johnom Stuartom Millom (1806–1873).⁴⁶ Konanie resp. činy, ktoré produkujú dobro, dobré následky sú morálnymi, nemorálne činy produkujú zlé následky. Utilitarizmus teda dôsledne nerešpektuje práva jednotlivca, resp. práva menšiny.

Pre Benthama je otázka, či je právo dobré alebo zlé, metajuristickou otázkou presahujúcou obzor právnej vedy. Ostro kritizuje prirodzenoprávne kritériá a ich odraz v Deklarácii práv človeka a občana a nastoľuje charakteristickú požiadavku právneho pozitivizmu – prísne oddelenie práva a morálky.⁴⁷ Bentham si myslí, že príroda uvrhla ľudstvo pod vládu dvoch suverénnych pánov strasti a slasti.⁴⁸ Cieľom je minimalizovať strasť a maximalizovať slasť pre čo najväčší počet ľudí. Bentham teda každý zákonodarný problém vidí vo svetle princípu užitočnosti, ktorý je skúšobným kameňom sporu súkromného a spoločenského záujmu. Obecne platným cieľom ľudského konania je dosiahnutie čo najväčšieho šťastia pre čo najväčší počet ľudí.⁴⁹ „Zákonodarca, ktorý chce zabezpečiť čo najväčšiu sumu šťastia čo najväčšiemu počtu ľudí, *plurimum prodesse plurimis*, by mal mať pred sebou štyri základné ciele: existenčné potreby, hojnosť, rovnosť a bezpečnosť ľudí. Len vtedy je právo užitočné.“⁵⁰ Prostriedkom na uskutočnenie tohto princípu užitočnosti je racionálne zákonodarstvo. Každá právna norma má byť preskúmaná pod zorným uhlom zväčšovania šťastia, ku ktorému smeruje, či redukovania utrpenia, ktoré by mohla spôsobiť.⁵¹

Opakom utilitaristického prístupu je konanie v zmysle deontologickej etiky, ktorá vyžaduje, aby ľudia konali istým spôsobom bez ohľadu na následky tohto konania.⁵² Najznámejší predstaviteľ deontologizmu je nemecký filozof Immanuel Kant (1724–1804). Kant formuluje fundamentálny princíp morálky tzv. kategorický imperatív: „Konaj tak, aby maxima tvojej vôle mohla vždy zároveň platiť ako princíp všeobecného zákonodarstva.“⁵³ Dôležitá je teda univerzálnosť, ktorej základ spočíva v tom, že ak chceme aby moje konanie bolo morálne ospravedlniteľné, musím chcieť, aby každý kto sa ocitol v situácii s podobnými okolnosťami, konal rovnako.⁵⁴ Podľa Kanta má ľudská bytosť vnútornú hodnotu (už len z dôvodu, že je ľudská bytosť...), musí sa s ňou preto vždy zaobchádzať s rešpektom a nie viac menej ako s vecou, prostriedkom.⁵⁵ Kant veril, že všetky konsekvencialistické teórie zanedbali jeden faktor, koncept povinnosti, resp. faktor dobrej vôle,

⁴⁶ MILL, J. S. *Bentham, Utilitarianism*. Prešov: LIM, 2000, s. 143; GOLD, J. *Utilitarian and Deontological Approaches to Criminal Justice Ethics*. In: M. C. Braswell – B. R. McCarthy – B. J. McCarthy. *Justice, Crime and Ethics*. 6th ed. Newark: Lexis Nexis, 2008, s. 13.

⁴⁷ KRŠKOVÁ, A. *Štát a právo v európskom myslení*. Bratislava: Iura Edition, 2002, s. 467.

⁴⁸ Pozri BURNS, J. H. *Happiness and Utility: Jeremy Bentham's Equation*. *Utilitas*. Vol 17. No. 1, 2005, s. 48.

⁴⁹ BENTHAM, J. *Fragment on Government*. Oxford: Clarendon Press, 1891, s. 93; STÖRIG, H. J. *Malé dejiny filozofie*. Praha: Zvon, Vyšehrad, 1999, s. 346.

⁵⁰ KRŠKOVÁ, A. *Štát a právo v európskom myslení*. Bratislava: Iura Edition, 2002, s. 468.

⁵¹ Tamtéž, s. 421.

⁵² BRASWELL, M. C. – MCCARTHY, B. R. – MCCARTHY, B. J. *Justice, Crime and Ethics*. 6th ed. Newark: Lexis Nexis, 2008, s. 16.

⁵³ KANT, I. *Kritika praktického rozumu*. Bratislava: Spektrum, 1990, s. 52.

⁵⁴ GOLD, J. *Utilitarian and Deontological Approaches to Criminal Justice Ethics*. In: M. C. Braswell – B. R. McCarthy – B. J. McCarthy. *Justice, Crime and Ethics*. 6th ed. Newark: Lexis Nexis, 2008, s. 17.

⁵⁵ Tamtéž, s. 18.

úmyslu urobiť to, čo je správne. Predstavme si situáciu, že Janko cestuje autom a vidí na krajnici auto s defektom. Janko si všimne, že ide o nový luxusný mercedes a za volantom je staršia žena v norkovom kožuchu. Janko si pomyslí, ak jej pomôžem, dostanem od nej bohatú odmenu. A tak Janko zastaví a pomôže staršej žene vymeniť pneumatiku s defektom. A predstavme si, že v rovnakej situácii ide okolo nie Janko, ale Marienka, ktorá si povie, aha, tá žena má problémy, mala by som jej preto pomôcť.... Kant veril, že medzi týmito dvoma prípadmi je morálny rozdiel, napriek tomu, že vo výsledku sú tieto prípady (pre utilitaristov) rovnaké a smerujú k dosiahnutiu blaha/šťastia individuality.⁵⁶

Zdá sa, že utilitaristi majú problém riešiť niektoré situácie, v ktorých Kantov deontologizmus bez problémov nachádza riešenie. Kantov deontologizmus má naopak problém v situáciách, kde je potrebné riešiť konflikt dvoch povinností (konflikt dvoch záujmov). Problém utilitaristov vyvstáva, keď je možné dosiahnuť slasť väčšiny na úkor menšiny. Ak by sme si predstavili veľkú skupinu ľudí, ktorá by zotročila malú skupinu ľudí, dostaneme výsledok, že veľká skupina ľudí dosiahla z činnosti malej skupiny ľudí určité benefity, slasť. V rámci utilitarizmu by teda slasť tisícky ľudí vyvážila utrpenie desiatich zotročených ľudí. Zdá sa teda, že utilitarizmus by schválil otroctvo.⁵⁷ Utilitaristi by obetovali menšinu s cieľom zachrániť väčšinu. Bolo by možné zostreliť lietadlo s 50 nevinnými cestujúcimi na palube a zachrániť mestskú štvrť s 5000 obyvateľmi. S tým by naopak nesúhlasil Kant, pre ktorého má každá ľudská bytosť vnútornú hodnotu, je cieľom sama o sebe, a nemôže s ňou byť teda zaobchádzaná ako s vecou, prostriedkom na dosiahnutie iného cieľa.

Naopak Kant má problém v prípade odporujúcich si povinností. Predstavme si, že si požičiate od priateľa zbraň, aby ste sa cvičili v streľbe na terč a samozrejme slúbite, že ju o týždeň vrátite. Potom, čo si zbraň požičiate, sa Váš priateľ psychicky zrúti a slubuje, že niekoho zastrelí. Žiada Vás, keďže už uplynula dohodnutá doba, aby ste mu zbraň vrátili. Na jednej strane máte povinnosť dodržať sľub a vrátiť požičanú zbraň. Na strane druhej máte povinnosť zabrániť vražde. Kant v takejto situácii zlyháva. Utilitarista by posudzoval škodu (nešťastie) spôsobené vrátením zbrane a porovnával by ho so škodou, spôsobenou nevrátením zbrane.⁵⁸

V situácii lekára X by teda utilitarista schválil obetovanie jedného zdravého pacienta, pre záchranu piatich iných pacientov, s čím by Kant zásadne nesúhlasil. A Kant by zrejme nesúhlasil ani s riešením železničiara, ktorý by sa rozhodol obetovať štyroch železničných robotníkov aby zachránil päťdesiat cestujúcich, čo by utilitarista považoval za legitímne riešenie. Môže teda byť utilitaristický prístup, axióma, čo najviac dobra pre čo najväčší počet ľudí, kritérium normotvorby pre to, čo je dobré a čo zlé?

Predstavme si, že lekár X z vyššie uvedeného prípadu sa rozhodne obetovať zdravého pacienta, aby jeho orgány použil na záchranu iných päť pacientov. Ak sa informácie o jeho konaní dostanú na verejnosť, pravdepodobne stratí dôveru svojich pacientov. Nikto z nás predsa nepôjde k lekárovi, u ktorého nám hrozí, že nás môže kedykoľvek obetovať na záchranu iných.... Dochádza k zrúteniu vzťahov medzi pacientmi a lekárom,

⁵⁶ Tamtéž, s. 16.

⁵⁷ Tamtéž, s. 20.

⁵⁸ GOLD, J. Utilitarian and Deontological Approaches to Criminal Justice Ethics. In: M. C. Braswell – B. R. McCarthy – B. J. McCarthy. *Justice, Crime and Ethics*. 6th ed. Newark: Lexis Nexis, 2008, s. 21.

k zrúteniu systému. Nehrozí teda, že k podobnému zrúteniu systému resp. ústavy ako spoločenskej zmluvy dôjde, keď pripustíme „zúčtovateľnosť“ ľudského života, t. j. možnosť obetovať menší počet životov na záchranu väčšieho počtu životov?

Naopak ak štát nie je schopný obetovať menšinu, v prospech zachovania väčšiny, hrozí mu zánik. Dochádza teda k zrúteniu systému aj vtedy, keď aplikujeme Kantovu deontologickú etiku? Je možné „obetovať“ 50 cestujúcich na palube lietadla, tým, že ho zostrelíme, aby sme zachránili, trebárs mestskú štvrť s 5000 obyvateľmi? Je ich možné obetovať, ak sa lietadlo rúti na jadrovú elektrárňu alebo hrádzu vodnej elektrárne (s viacerými dedinami v záplavovom území)? Môžeme znížiť hodnotu ľudského života, kalkuláciou pravdepodobného trvania jeho dĺžky a teda argumentovať, že vzhľadom na rýchlosť lietadla a jeho nasmerovanie (a úmysly únoscov), zostáva cestujúcim tak či tak maximálne 5 minút života? Môžeme kvôli týmto piatim minútam ohroziť obyvateľov v mestskej štvrti, záplavového územia vodnej elektrárne, či obyvateľov v dosahu radiačných účinkov jadrovej elektrárne? Zúčtovanie/kalkulácia života proti životom si vyžaduje konfrontáciu s otázkou, či má právo zaobchádzať s každým rovnako, bez ohľadu na jeho zdravie, vek, pohlavie, inteligenciu, rasu či iné faktory.⁵⁹ Spomeňme si v tejto súvislosti na zverstvá nacizmu, keď mal ľudský život nižšiu hodnotu, kvôli rase, či zdravotnému postihnutiu. Má teda pravdu Kant alebo Bentham? Má mať prednosť pragmatický prístup, pravidlo, ktoré implikuje povinnosť obetovania v prospech menej šťastných súputníkov na svete, či povinnosť kalkulácie zohľadňujúcej budúce generácie⁶⁰ – tzv. konsekvencializmus pravidla („*rule consequentialism*“) tak, ako o tom píše Brad Hooker⁶¹ či Tim Mulgan⁶² Možno v rámci redistribúcie statkov násilne redistribuovať oči zdravých úplne slepým?⁶³ Možno jednotlivca obetovať, pretože v duchu teórie konsekvencializmu pravidla má obetovanie jednotlivca z hľadiska následkov väčšiu očakávanú hodnotu (záchrana ostatných, ľudstva, budúcich generácií ...), ako jeho neobetovanie a zahynutie skupiny (ľudstva, budúcich generácií)?

6. JESTVUJÚ SITUÁCIE, KTORÉ NEMÔŽE REGULOVAŤ ZÁKON? SKÚSEŇ ZO ZAHRANIČIA

Na situácie, keď právo a štát zlyháva myslí nemecká právna doktrína a (v kontexte tohto článku paradoxne) normotvorba. Paragraf 35 nemeckého trestného zákona upravuje inštitút, ktorý trestné právo Slovenskej republiky nepozná – inštitút ospravedlňujúceho stavu núdze („*Entschuldigender Notstand*“):

⁵⁹ GLANWILLE, W. The Sanctity of Life and the Criminal Law. In: J. D. Baker – J. Horder (eds). *The Sanctity of Life and the Criminal Law*. Cambridge University Press 2013, s. 141 v tlači.

⁶⁰ „Čin je zlý vtedy a len vtedy, keď je zakázaný kódexom pravidiel ktorých prijatie drvivou väčšinou všetkých všade v každej novej generácii má maximálnu očakávanu hodnotu z hľadiska blaha (s určitým uprednostnením tých, ktorí sú na tom najhoršie.“ HOOKER, BRAD. *Ideal Code. Real World: A Rule-Consequentialist Theory of Morality*. Oxford: Clarendon Press, 2000, s. 32.

⁶¹ HOOKER, BRAD. *Ideal Code. Real World: A Rule-Consequentialist Theory of Morality*. Oxford: Clarendon Press, 2000, s. 98–99.

⁶² MULGAN, T. *Future People: A Moderate Consequentialist Account of our Obligations to Future Generation*. Oxford: Clarendon Press, 2006, s. 384.

⁶³ K téme pozri napr. LAWLOR, R. Hooker's ideal code and the sacrifice problem. *Social Theory and Practice*, Vol. 30 (4)/2004, s. 583–587.

„1) Kto v nebezpečenstve života, zdravia, alebo ohrozenia slobody spácha protiprávny čin, aby toto nebezpečenstvo odvrátil od seba, svojho príbuzného alebo od inej jemu blízkej osoby, koná bez viny. Toto neplatí, pokiaľ podľa okolností možno dôvodne očakávať, aby toto nebezpečenstvo znášal, keďže nebezpečenstvo spáchal sám, alebo sa nachádzal v špeciálnom právnom vzťahu; trest však môže byť podľa § 49 ods. 1 zmiernený, pokiaľ páchatel nemal nebezpečenstvo povinnosť znášať s ohľadom na osobitný právny vzťah.

2) Ak páchatel pri spáchaní skutku predpokladá okolnosti, ktoré by ho podľa odseku jedna zbavovali viny, potrestá sa len vtedy, ak mohol omylu zabrániť. Trest sa podľa § 49 ods. 1 zmierni. “⁶⁴ V rámci ospravedlňujúceho stavu núdze je možné zasiahnuť do práva na život inej osoby a to i osoby, ktorá hrozbu nášmu životu nespôsobila. Ide teda o možnosť zachrániť svoj život alebo život blízkej osoby usmrtením iného človeka, ktorý hrozbu nespôobil, za predpokladu, že je to jediný spôsob ako tieto životy zachrániť.⁶⁵ Ide o protiprávne konanie, ktoré štátna moc neschvaľuje, ale akceptuje.⁶⁶ Inými slovami, štát si v tragických situáciách ako je Karneadov príklad dvoch topiacich sa stroskotancov neosobuje právo súdiť, ale kapituluje⁶⁷

V Nemecku sa dokonca objavuje doktrína nadzákonného ospravedlňujúceho stavu núdze („*übergesetzlicher entschuldigender Notstand*“, „*supra legal duress*“⁶⁸), ktorý má pokrývať situácie, keď nie je možné aplikovať inštitút ospravedlňujúceho stavu núdze, pretože zásahom do nevinného života iného neodvraciam nebezpečenstvo hroziace nám, alebo nám blízkym ľuďom. Takto by napríklad jednotlivec, nekonajúci v mene verejnej moci, mohol legitímne zostreliť lietadlo s 50 nevinnými cestujúcimi na palube, aby mohol zachrániť mestskú štvrť s 5000 obyvateľmi, obyvateľov záplavového územia vodnej elektrárne, či obyvateľov v dosahu radiačných účinkov jadrovej elektrárne. Spolkový ústavný súd v Karlsruhe a Ústavný tribunál vo Varšave sú za jedno v tom, že štátna moc stráca svoju legitimitu, ak chce obetovať menšinu, resp. jednotlivca v prospech väčšiny. Takéto konanie štátnej moci je v právnom štáte zakázané.⁶⁹ Christof Gramm však uvádza s poukazom na bod 130 rozsudku BverfG, 1 BvR 357/05, v ktorom sa riešil ústavný súlad právnej úpravy umožňujúcej zostrelenie s nevinnými cestujúcimi na palube, že Spolkový ústavný súd v Karlsruhe nevyklučuje záchranné zostrelenie („*Rettungsschuss*“)

⁶⁴ StGB: „§ 35 Entschuldigender Notstand (1) Wer in einer gegenwärtigen, nicht anders abwendbaren Gefahr für Leben, Leib oder Freiheit eine rechtswidrige Tat begeht, um die Gefahr von sich, einem Angehörigen oder einer anderen ihm nahestehenden Person abzuwenden, handelt ohne Schuld. Dies gilt nicht, soweit dem Täter nach den Umständen, namentlich weil er die Gefahr selbst verursacht hat oder weil er in einem besonderen Rechtsverhältnis stand, zugemutet werden konnte, die Gefahr hinzunehmen; jedoch kann die Strafe nach § 49 Abs. 1 gemildert werden, wenn der Täter nicht mit Rücksicht auf ein besonderes Rechtsverhältnis die Gefahr hinzunehmen hatte. (2) Nimmt der Täter bei Begehung der Tat irrig Umstände an, welche ihn nach Absatz 1 entschuldigen würden, so wird er nur dann bestraft, wenn er den Irrtum vermeiden konnte. Die Strafe ist nach § 49 Abs. 1 zu mildern.“

⁶⁵ Blížšie pozri BOURCARDE, K. *Folter im Rechtsstaat? Die Bundesrepublik nach dem Entführungsfall Jakob von Metzler*. Gießen, 2004, s. 59.

⁶⁶ DREIER, H. Grenzen des Tötungsverbots – Teil 1. *Juristen Zeitung*. Nr. 6, 2007, s. 264.

⁶⁷ BOURCARDE, K. *Folter im Rechtsstaat? Die Bundesrepublik nach dem Entführungsfall Jakob von Metzler*. Gießen, 2004, s. 60.

⁶⁸ Pozri napr. BOHLANDER, M. *Principles of German Criminal Law*. Oxford and Portland: Hart Publishing 2009, s. 129–130.

⁶⁹ Blížšie pozri napr. HODÁS, M. Ústavnoprávny pohľad na „prerušenie“ letu lietadla: komparácia nemeckého, poľského a slovenského prístupu. *Právnik*. č. 4, 2013, s. 341–360.

vykonané jednotlivcom⁷⁰ v zmysle logiky, „Čo je zakázané štátu, predsa len môže alebo musí?, za istých okolností urobiť jednotliviec.“⁷¹

ZÁVER

Možno povedať, že pre človeka je veľmi prirodzená inklinácia k zjednodušovaniu. Máme radi, keď je všetko vyriešené za nás, štátom, ktorý sa (ako právny štát) musí uchýliť k riešeniam prostredníctvom nových zákonov. Máme radi jasné odpovede na otázku, čo je dobré a čo zlé. Toto manicheistické zjednodušovanie nám však možno dáva príliš veľa odvahy, aby sme jednoznačne zákonom určovali poňatie dobrého a zlého, resp. právom riešili akýkoľvek spoločenský problém. Právo má svoje limity, ak už pre iné nie, tak preto, že za jeho jazykovým vyjadrením a jeho aplikáciou vždy stoja tak nedokonalé bytosti akými sú ľudia. Zabúdame na to, že právna norma, to sú len slová na papieri, a záleží na nás ľuďoch, ako sa tieto slová uvedú do života. Právo je zrkadlením hodnôt, ktoré vyznáva spoločnosť. Nemôžeme podceňovať meta-právne spôsoby regulácie ľudského spolunažívania. Naša permanentná snaha riešiť všetky spoločenské problémy prijímaním zákonov, je dopredu odsúdená na neúspechy. Neriešme všetko zákonom. Ako ukazujú hraničné situácie, právo a štát zrejme majú svoje limity.

JUDr. Milan Hodás, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

⁷⁰ Pozri GRAMM, CH. Wie weit darf der Staat bei besonders schweren Unglücksfällen gehen? *UBWV – Unterrichtsblätter für die Bundeswehrverwaltung. Zeitschrift für Ausbildung, Fortbildung und Verwaltungspraxis.* 2007. No. 4, s. 123.

⁷¹ Pozri GRAMM, CH. Wie weit darf der Staat bei besonders schweren Unglücksfällen gehen? *UBWV – Unterrichtsblätter für die Bundeswehrverwaltung. Zeitschrift für Ausbildung, Fortbildung und Verwaltungspraxis.* 2007. No. 4, s. 124.

Milan Hodás

The Law in Boarder Situations – the Plank of Carneades or above the Humbleness of the Law-making

Abstract: Nowadays we tend to solve any problem we have through passing of new regulation. Is it possible to regulate everything with the law? Is it possible in order to protect own life to take the life of another person who did not cause a threat to our life? Not even philosophy (deontology or utilitarianism) can give a satisfactory answer. On examples of historical (the plank of Carneades) and contemporary border situations (shooting down an aircraft), the author shows that there are situations where the state (and law) is helpless and a man is in order to preserve life in natural state of war of all against all. Two shipwrecked men are struggling to hold onto one wooden plank in the middle of the ocean. The plank can support only one of the two men. Should one of the shipwrecked push the other off the plank? Or, would it be better if both hold on and drown? It is possible that the state authorities sacrifice innocent human life to save another person's life? Is it possible to regulate this situation by law? It seems that we increasingly underestimate meta-law factors of regulation. There are situations when the public power does not have much opportunity to intervene and consequently cannot condemn an act of self-help resulting from the powerless state and necessity, but has only to take note. The law and the state as well have their limits.

Key words: limits of the law, borderline situations, the plank of Carneades, utilitarianism, deontology, Kant, Bentham, social contract, Hobbes's natural state, sacrifice of an innocent, individual, society